

Min syster blev sjuksköterska, jag blev lärarinna

Mistelås är en liten by någon mil från Alvesta i Småland. Själva byn är idyllisk som ett Sörgården, en liknelse som inte känns fel när vi ska besöka en av byns gamla småskollärare. Här ligger kyrkan med vacker fristående rödmålad klockstapel. I hagen över vägen går kyrkvaktmästarens kor och betar. Därintill ligger den gamla skolan från 20-talet, numera församlingshem. Uthuset med dassen står ännu kvar. På samma tomt ligger den gamla skollärbostaden, granne med tidigare kantorsbostället. Bakom husen börjar storskogen.

Och kan man tänka sig. Vem är det som öppnar när man knackar på i lärbostaden, om inte skolfröken själv! Edith Holmberg, som var småskollärare i Mistelås från 1929 till 1962, bor kvar i den gamla lärbostaden, där hon bott så många år med sin man Martin, som var folkskollärare och kantor, och där hennes fyra söner vuxit upp.

Edith Holmberg är född 1901 i Öja, där hennes far hade Gemla Leksaksfabrik. Hon har bott i Småland i hela sitt liv.

— På den tiden fanns det bara två yrken för kvinnor: lärarinna eller sjuksköterska, berättar Edith. Ett yrke ville hon ha och så blev det lärarinna. Hennes syster blev sjuksköterska.

Efter sex år i folkskola och fortsättningsskola, pianolektioner, ett halvårs preparandkurs, kom hon in på småskollärarseminariet i Växjö.

Här fick Edith bo inackorderad privat. Sina måltider intog hon i en privat matservering, dit också manliga seminarister gick. Man hade skolmössor, en svart skärm-mössa med rand och mittfram en gul och blå kokard. De manliga seminaristerna hade likadana mössor.

Edith minns seminarietiden som mycket sträng. Något vidare nöjesliv kunde man inte ägna sig åt. Flickorna fick inte umgås med pojkar, så man fick träffa dem i smyg, promenera på bakgator. En av de kvinnliga seminaristerna blev gravid. Blivande fader var ordförande i folkskollärarseminariets elevkår. *Hon* blev relegerad, inte han.

Edith Holmberg tog sin examen 1922. Det var just när 1919 års undervisningsplan hade införts. Det var då katekesen försvann som obligatorisk utantilläsning. Fortsättningsskolan blev obligatorisk. Det var dags för en ny skola i Sverige.

I början på 20-talet fanns ett överflöd av nyutexaminerade lärare och konkurrensen om jobben var hård. Man fick fjäska sig fram eller ha goda kontakter.

– De första åren tog jag jobb var jag fick. Det var stort omöjligt att få en ordinarie tjänst, berättar Edith.

Sitt första lärarvikariat fick Edith i Pjätteryd utanför Älmhult. Lärarbostaden låg ensligt i skogen och hon skulle bo där ensam. 1916 hade en småskollärarinna blivit våldtagen och det hade höjts krav på att ensligt belägna lärarbostäder skulle ha utrymme för uthyrning, så att lärarinnorna inte behövde bo ensamma. Från prästgården i Pjätteryd skickade man en stor St Bernhardshund som vakt åt Edith. En sen kväll stod en man med en ficklampa på gårdsplanen. Då kom hunden väl till pass. Med ett vrål kastade den sig ut genom köksfönstret och mannen blev ordentligt ivägskrämd.

Edith hade blivit bekant med Martin Holmberg under seminarietiden. Han fick en ordinarie tjänst i Mistelås. I den mindre bostaden i lärarbostadens övervåning bodde småskollärarinnan, i två rum och kök. Vid något tillfälle fick Edith rycka in som vikarie för henne under Martins första år i Mistelås. Den äldre kollegan blev alldeles förskräckt över de nya undervisningsmetoder den nytexaminerade Edith kom dragandes med: att *ljuda*, när man skulle lära ut läsning! Och matematiken, som nu skulle kläs i åskådliga exempel. Hon sa att hon tyckte att hon knappt kunde fortsätta som lärare, nu när det var så många nymodigheter som fordrades.

Efter något år insjuknade småskollärarinnan i Mistelås i tbc, sjukdomen fick ett hastigt förlopp och hon dog. Tjänsten blev ledig, och även om det kändes rätt, måste Edith nu handla snabbt i den hårda konkurrensen. Den enes död, den andres bröd. Edith hade just då ett vikariat i Hallaryd och prästen där blev inte nådig när hon sa upp sig mitt i terminen.

Edith hade tur och fick tjänsten. Så kom hon då till Mistelås 1929. Hon gifte sig med Martin och de kunde disponera hela lärarbostaden tillsammans.

Han var både folkskollärare och kantor och hon tog hand om småskolan. De hade omkring tio meter till jobbet. För att kalla till lektionerna hade de var sin skolklocka. Edith har behållit dem båda: en stor och bastant för läraren, en mindre, med ljusare klang för fröken.

Kanske behövdes det en ljudligare klang för att kalla in de äldre barnen. Kanske kan de olika klockorna också ses som ett den tidens uttryck för könsskillnaderna. Småskolläraren, som alltid var en hon, hade lägre lön än folkskolläraren, som alltid var en han. Han hade också alltid en större bostad i den gemensamma lärarbostaden. Folkskolläraren förmodades ha fru och barn, medan man utgick från att fröken förblev ogift.

I Mistelås slog sig nu de båda lärarna samman och bildade familj, vilket inte var så vanligt. Men praktiskt och trevligt var det. De slapp den isolering som det ofta kunde

Edith Holmberg med sin skolklocka på trappan till skolhuset.

innebära att sitta som ensam lärare i en liten by på landet, särskilt för småskollärarinnorna.

Att vara både yrkesarbetande och mor, som Edith, var förstås heller inte så vanligt på den tiden. Det förutsatte naturligtvis bra markservice. Edith hade hembiträde som hjälpte till med hemmet och de fyra uppväxande sönerna. Att hon sedan hade arbetsplatsen runt husknuten och kunde titta hem varje rast var ju också en fördel, som är få förunnat.

– Utan hembiträde skulle jag inte ha klarat det. Kvinnor i dag måste ha det väldigt besvärligt. Man kunde ju inte ha det bättre än jag!

Edith undervisade klass 1 och 2 samtidigt, medan Martin hade 3, 4, 5 och 6 på en gång. Det var en modifierad B-form och onsdagar gick bara klass 1 medan klass 2 var för sig själv på torsdagar. Ett år hade Edith bara en elev i den ena årskursen. Hon räknade ut att hon skulle kunna få en fridag om han kunde stanna hemma någon torsdag.

– Men inte gjorde Karl-Gunnar det! säger Edith och skrattar. Ånej, han trivdes nog så gott med att få rå om fröken ensam en dag i veckan.

I Mistelås bodde på den tiden bra många fler än de 152 invånare socknen har i dag. De flesta var bönder och socialt sett var samhället ganska homogent. Där fanns en herrgård, Tagel, som präglade mycket av bygdens liv. På Tagel huserade fröken von Schmitterlöw, Fröken kallad. Statarna, som arbetade åt herrgården, var de enda som var riktigt fattiga i bygden. Edith visste att många av dem hade det torftigt, men man såg inte så mycket av dem, eftersom deras barn gick i en egen skola, en så kallad mindre folkskola.

– Fröken betydde mycket för livet här, säger Edith. De unga flickorna i trakten tog tjänst på herrgården och lärde hushåll, och fick på så vis se litet av stora världen.

Herrgårdsfröken var socialt engagerad och satt även i skolrådet, där prästen var ordförande. Där höll hon gärna igen på utgifterna till skolan, minns Edith.

Sällskapslivet i Mistelås var ganska begränsat. På herrgården Tagel hölls förstås ofta stora tillställningar, men det var inte så ofta ortens folk blev inbjudna. Någon gång var Edith och Martin med. Det var alltid dans och då var det vals och tango som gällde.

– Det var väldigt fint, man blev nästan lite rädd, säger Edith.

Läraparet Edith och Martin umgicks förstås med prästens, det hörde till, och Martin var ju kantor också. De blev också alltid bjudna till böndernas kalas. Ibland blev det kalas på kalas: körsbärskalas på sommaren och julkalas på vintern. Deras bästa vänner i bygden blev inspektorn på Tagel och hans fru.

Edith var ivrig att hålla sig à jour med de nya signalerna inom skolan, och de kom mest från Stockholm. När det var fortsättningsskola i Mistelås och Martin hade 6-veckorskurser med de äldre skolbarnen, hade folkskolans klasser lov och därmed också Edith. Tillsammans med en god vän, som var småskollärarinna i Älmhult, brukade hon då söka upp pedagogen Annie Fabricius, som undervisade efter nya idéer i sin skola på Lidingö. Det var nyheter inom läsning, musik och mycket annat. Annie Fabricius gav privata kurser. Resa och uppehålle fick Edith betala själv, men det var

Edith Holmberg var ivrig att hålla sig à jour med de nya signalerna inom skolan.

det värt, tyckte hon, för det kändes viktigt att få kontakt med nya tankar och rön. Också till Helsingborg åkte hon ibland, där det också fanns en skara drivande pedagoger.

Hembygdskunskap var till exempel något nytt. Barnen skulle ha kontakt med verkligheten omkring sig.

– Vi talade då om hembygden, familjen, skogen, växter, djur, bär, svamp och mycket annat, berättar Edith. Och så målade barnen vad de sett och vad vi talat om.

Det var mycket roligare nu än förr att gå i skolan. I den gamla skolan hade barnen fått teckna efter streckade linjer.

— Det var just inte något utvecklande.

I stället för mekaniska frågor som ”hur många ben har en katt?”, fick barnen övningsuppgifter, de fick klippa och klistra och göra saker själva. I sångundervisningen användes mycket fingerlekar. Och matematiken skulle göras tillgängligare med exempel från verkligheten. Det var inte alltid så lätt att hitta på exempel. Edith minns

hur hon en gång konstruerade en uppgift med åtta höns som gick på en väg och det kom en bil och körde över *sju* av dem. Hon blev avbruten av en liten bondtös som opponerade sig:

– *En* hade jag väl kunnat tro på, men att köra över *sju* på en gång, det var för galet!

Och med denna rimliga invändning hade flickan också löst räkneexemplet innan frågan blev ställd.

Som läsebok användes Sörgården, som Edith tyckte mycket om, även om det var finare illustrationer och mera färgglädje i Beskow-Sigwalds Småskolans läsebok, som så småningom avlöste Sörgården.

Ibland hände det att skolinspektören kom på oanmält besök. Han skulle kontrollera hur Edith skötte sig. En gång hade han rektorn i Moheda med sig, och det var förstås extra nervöst. Edith hade kristendom första timmen och berättade om Jesus i templet vid tolv års ålder. Efteråt kom skolinspektören fram och tackade henne: ”Jag har suttit här och riktigt njutit”, sa han. Och det var ju ett gott betyg.

Man kände alla familjerna i socknen.

– Barnen och föräldrarna var så underbara här, så fina människor. Hon vet inte av att det någonsin skulle ha gått illa för någon från Mistelås. Men så tror hon också att det är bra för människor att få växa upp på landet. Och hon citerar Johan Ludvig Runeberg (vars sonsons sonson för övrigt var en av hennes elever): ”Den som lyss som liten slarv till skogens sus, får annat arv, än den som föds vid en gata.”

– Det är så mycket sanning i det, tycker Edith.

När Martin fick pension 1965 hade barnunderlaget i socknen minskat så att skolan fick läggas ner. Då kunde de köpa lärarbostaden. När han dog 1981 stannade Edith kvar. Det känns riktigt bra, tycker hon. Hon har mycket kontakt med grannarna, många gårdar har övertagits av nästa generation. Ofta får hon besök av tidigare elever. Förra året samlades många av dem i skolan till jubileum. De var i 40-årsåldern och äldre, och Edith säger att det var en fröjd att se dem:

– Det finns en trygghet i kontinuitet i livet här.

I.C.